

Å skape fred og godvilje mellom nasjoner og mennesker

Taler

Gunnar Jahn

Dato

10 desember 1961

Sted

Oslo Rådhus

Omstendigheter

Tildeling av Nobels fredspris til Dag Hammarskjöld

- 1 Fredsprisen for 1961 har Det Norske Stortings Nobelkomité gitt til Dag Hammarskjöld post mortem.

- 5 Dag Hammarskjöld ble født i 1905 og inntil han i 1953 ble generalsekretær for De forente Nasjoners Sekretariat, var han - etter å ha fullført sin utdanning - knyttet til sitt lands - Sveriges - administrasjon.

- 10 Han hadde en allsidig utdanning, og hans kunnskaper utenfor det som var hans fagstudier var meget store, men han ble først og fremst betraktet som sosialøkonom. Det var også i dette fag han i 1934 tok sin doktorgrad på avhandlingen: Konjunkturspridningen. Da hadde han alt tre universitetsksamener bak seg: Phil. cand. i 1925, phil. lic. i 1928 og cand. jur. i 1930. I 1936 ble han statssekretær i Finansdepartementet og fra 1941 til 1948 var han formann i styret for Sveriges Riksbank. I 1945 ble han rådgiver i handelspolitikk og økonomisk politikk for den svenske regjering, og i 1947 ble han knyttet til Utenriksdepartementet. I 1951 ble han konsultativ statsråd. Men han var etter det han selv sa, partiløs, og også som statsråd først og fremst fagmannen. Han ledet flere svenske handelspolitiske forhandlinger med andre land, og tok som representant for sitt land del i UNISCAN-forhandlingene, og var en tid viseordfører i OEEC.

- 25 En slik oppregning sier i og for seg lite om mennesket Dag Hammarskjöld, og det gjør heller ikke det som ofte ble nevnt: han var usedvanlig begavet. Det er så mange som får det vitnemålet. Vi som møtte ham før han ble generalsekretær, ble også imponert over den unge mannens kunnskapsfylde og arbeidsevne og av hans evne til å være den anonyme hjelper i sitt lands administrasjon, en hjelper

som vi hørte om, men som han aldri selv roste seg av å være.

30 I 1953 overtok han Generalsekretærstillingen i De forente Nasjoner. Han hadde
alt da hatt kontakt med FN, som medlem og viseformann i den svenske
delegasjon til Hovedforsamlingen i 1951 og som formann for samme delegasjon
i 1952. Han overtok stillingen som generalsekretær etter Trygve Lie, som ikke
bare hadde bygget opp FN's administrasjon, vært med på å planlegge dens nye
bygning, men også gitt Generalsekretæren en mer viktig og mer selvstendig plass
35 innen De forente Nasjoner enn man vel hadde tenkt fra først av. Han overtok
med andre ord en stilling som allerede hadde funnet sin form og et
administrasjonsapparat med en viss tradisjon.

40 Sikkert er det at da Dag Hammarskjöld tok på seg dette vervet, trodde han ikke
på at det ville bli lette år fremover. Han kjente jo alle de vansker som Trygve Lie
hadde mött, for godt til det. Fullt bevisst om hvor stor og vanskelig oppgaven
var, kom den til å fylle ham helt - og han satte all sin vilje og kraft inn for å løse
den. I et privat brev fra 1953 skriver han: «Det er en slik befrielse å vite at målet
er så betydningsfullt, så alt annet må skyves til side, og man blir også likeglad
45 hvordan det går en selv.»

Det har ofte vært sagt at han fra først av mere ville spille rådgiverens rolle enn
politikerens, eller skal vi si mere være den som utførte det de andre hadde
bestemt, enn selv å ta initiativet.

50

Så vidt jeg kan se er dette ikke riktig. Fra første stund av, alt i 1953 da han trakk
opp linjen for Sekretariatets og Generalsekretærens stilling og arbeid, slo han
fast at vel er det både Sekretariatets og Generalsekretærens plikt å skaffe seg et
fullstendig og objektivt kjennskap til de enkelte medlemslands mål og vansker,
55 men Generalsekretæren må selv gjøre seg opp sin mening, og den må bygge på
bestemmelsene i FN Charteret og aldri et øyeblikk svikte dem, selv om han
skulle komme i konflikt med medlemmene i FN.

60 Fra første stund legger han stor vekt på å få løst tvister gjennom uformelle
private drøftinger med representantene for de enkelte land og følger det som er
kalt «det stille diplomatis metode», men det er i og for seg ikke noe nytt, for
slike underhåndsmoter har alltid vært og må være en viktig del av det arbeid som
skal til om en skal nå til enighet mellom ulike syn.

Det kan nok se ut som om han ble mere aktiv etter hvert som årene gikk, men det ligger mere - tror jeg - i begivenhetenes gang enn i noe skifte i syn. I alle situasjoner har han hatt ett mål: Å tjene de idéer De forente Nasjoner går inn for. Om seg selv brukte han betegnelsen «an international civil servant» med understreking av ordet international, og som sådan hadde han bare én arbeidsgiver, og det var FN.

Det kan ikke være tvil om at Dag Hammarskjöld nådde langt gjennom de uformelle möter han hadde og at han også i disse viste et meget stort personlig initiativ, men hans personlige innsats ble best kjent blant almenheten i de tilfelle hvor det ikke var oppnådd enighet blant medlemmene i FN, eller hvor de instruksjoner han hadde fått var uklare, og han selv måtte stake ut veien. Det er eksempler på dette jeg vil gi nedenfor. Det er ikke mulig å komme nærmere inn på alle de områder hvor han selv har grepet inn og satt sitt merke på i den tid han var Generalsekretær.

De første og også viktigste konflikter han fikk som oppgave å løse, oppsto i Midt-Östen. Først striden mellom Israel og araberstatene i 1955. Det lyktes ham som representant for FN å skape avspenning ved å få i stand en avtale mellom hver av partene og FN, få merket opp demarkasjonslinjer og opprettet FN-observasjonsposter. Han trodde ikke selv på at avspenningen ble varig, hva den heller ikke ble.

Året etter - i september 1956 - ble den strid som oppsto mellom Storbritannia, Frankrike og Egypt etter at Egypt hadde nasjonalisert Suez-kanalen, brakt inn for Sikkerhetsrådet. Dag Hammarskjöld søkte i oktober 1956 å løse denne konflikten ved private forhandlinger som han selv ledet, og det så ut som om forhandlingene ville føre til et tilfredsstillende resultat. Men så sist i oktober 1956 gikk Israel til angrep på Egypt. Sikkerhetsrådet ble kalt sammen den 30. oktober for å behandle den situasjon som var oppstått. Men dette møtet førte ikke til noe fordi Frankrike og Storbritannia la ned veto mot en resolusjon som krevde at Israel skulle trekke sine tropper tilbake. Den neste dag, den 31. oktober, angrep Frankrike og Storbritannia Egypt. I sikkerhetsrådets møte den 31. oktober var Hammarskjöld den første som hadde ordet. Hans innlegg var meget sterkt og innebar en trusel om å gå av, hvis ikke alle medlemsstater oppfylte sitt løfte om å rette seg etter alle paktens paragrafer.

Den 31. oktober ble så Generalforsamlingen kalt sammen, og denne vedtok den

105 1. november å anmode partene om öyeblikkelig å innstille krigshandlingene og
ba Generalsekretæren å følge med og gi Generalforsamlingen beskjed om og
hvordan resolusjonen ble gjennomført. I realiteten fikk Generalsekretæren ved
dette en meget vid fullmakt. Alt 3. november kunne Hammarskjöld gi melding
om at Frankrike og Storbritannia gikk med på å innstille krigshandlingene, hvis
110 Israel og Egypt gikk med på at det ble opprettet en FN-styrke, som skulle sikre
og overvåke avviklingen av fiendtlighetene og senere sørge for at grensen
mellom Israel og Egypt ikke ble krenket. Resultatet ble at krigen ble avblåst, det
ble fastsatt en demarkasjonslinje og opprettet en FN-styrke hvis hovedoppgave
var å holde vakt ved demarkasjonslinjen.

115

Han bidro også vesentlig til å få löst krisen mellom Libanon, Jordan og
araberstatene i 1958. I denne var både Sambandsstatene og Storbritannia
partnere.

120 Under disse krisene kommer alle hans egenskaper til, full utfoldelse: hans evne
til å forhandle og til å handle raskt og bestemt, og Dag Hammarskjöld må
tilskrives hovedæren for at alle disse krisene ble löst i FN's ånd. Det ble skapt en
fredstilstand i disse områdene. Det var en seier for den fredstanke som FN er
uttrykk for, og det styrket utvilsomt også Generalsekretærens stilling.

125

Fredstanken i FN's Charter var også og ble alltid Dag Hammarskjölds ledesnor
under hans arbeid med de problemer som Kongos frigjøring 30. juni 1960
reiste.

130 Det vil sprengte rammen for denne talen om jeg skulle gå nærmere inn på alle de
problemer som avviklingen av kolonialpolitikken reiser også for FN. Jeg må
begrense meg til den rolle FN kom til å spille i Kongo. Da Kongo den 30. juni
1960 ble fri, ble den konstituert som en enhetsstat. Kasavubu ble valgt til
president og Lumumba til statsminister. Lumumba hadde alltid gått inn for
135 enhetsstaten.

Det var ikke en lett oppgave den nye regjering sto overfor: administrasjonen
som hadde vært på belgiske hender, var brutt sammen, soldatene hadde gjort
mytteri, den hvite befolkning var delvis på flukt, de belgiske tropper hadde
140 intervenert, dels for å beskytte den hvite befolkning, og den 11. juli ble
provinsen Katanga erklært å være en selvstendig stat.

Alt dette: administrasjonens sammenbrudd, mytteriet blant soldatene og til
145 slutt Katangas løsrivelse fra Kongo, er bakgrunnen for Kasavubus og
Lumumbas anmodning den 11. juli om å få FN's sivile hjelp og den 12. juli
militære hjelp. Lumumba understreket i et telegram av 13. juli at FN's militære
hjelp trengtes for å beskytte Kongo mot et angrep av belgiske tropper.

150 Kongos bønn om sivil hjelp kunne Hammarskjöld komme imøte uten å gå om
Sikkerhetsrådet, militær hjelp kunne bare bli gitt etter beslutning av
Sikkerhetsrådet, som Hammarskjöld innkalte den 13. juli.

Dette møtet er meget viktig, fordi det betegner et vendepunkt i FN's historie.
155 Det er første gang at FN med militær hjelp aktivt tar del i å løse de problemer
som oppstår når kolonialpolitikken avvikes. I den resolusjon som
Sikkerhetsrådet enstemmig vedtok, ble Belgia oppfordret til å trekke sine
tropper tilbake fra Kongos territorium, og Generalsekretæren ble bemyndiget til
i samråd med Kongos regjering å gi denne den militære hjelp, som ville vise seg
160 nødvendig inntil de nasjonale sikkerhetsstyrker etter Kongo-regjeringens
oppfatning ble i stand til å fullføre sine oppgaver.

Den militærhjelp som ble gitt Kongo, ble satt sammen av kontingenter fra
afrikanske land og de nøytrale land Sverige og Irland. Ingen tropper fra Öst-
165 statene eller fra de gamle kolonimakter var med. FN-troppene skulle ha
karakteren av en ikke stridende fredsstyrke, og ikke ta standpunkt i
innenrikspolitiske konflikter. Våpen skulle bare brukes til selvforsvar.

Denne form for militær hjelp svarte ikke til de forventninger som Kongo-
170 regjeringen hadde. Den ventet seg åpenbart at FN-troppene skulle fordri de
belgiske styrkene, mens FN's aksjon bygget på den forutsetning at Belgia rettet
seg etter Sikkerhetsrådets henstilling og trakk sine styrker ut av Kongo.

Dette gjorde ikke Belgia, selv om det i en note av 14. juli til Kongo-regjeringen
175 bebudet at det ville trekke sine tropper tilbake til to baser i Katanga så snart FN-
troppene hadde kunnet opprettholde ro og orden.

FN-aksjonen hadde altså ikke i disse dagene ført til det resultat som. Lumumba
hadde ventet. De belgiske tropper skulle bli i sine baser i Katanga, og i de første
180 dagene kom det nye belgiske tropper ned til Kongo.

185 Dette førte til at Lumumba i dagene 14.-20. juli 1960 tok flere nokså
overraskende skritt. Først sendte han alt den 14. juli telegram til Khrusjtsjov og
sa at han muligens ville be Sovjet om hjelp, hvis vestmaktene ikke hørte opp
med sin aggresjon mot Kongo. Alt den 15. juli fikk han et positivt svar fra
Khrusjtsjov.

190 Dermed blir faktisk Kongo-krisen trukket inn i forholdet Öst-Vest.

Dag Hammarskjolds og FN's stilling i Kongo blir på denne måten gjort meget
vanskelig.

195 Den ble ikke lettere i dagene og månedene etterpå. Alt som var til hinder for at
FN's innsats i Kongo skulle lykkes, tårnet seg opp: Uenigheten mellom
kongoleserne selv om enhetsstat eller statsforbund, den støtte som Katanga fikk
fra Belgia, Sovjets støtte til Lumumba, oppløsningen av sentralregjeringen,
militærstyret under Mobutu, mordet på Lumumba, Sovjets sterkere og sterkere
angrep på Hammarskjöld og FN-aksjonen. Det er ikke mulig her å gi en
200 skildring av alt som skjedde, men etter å ha gransket det som foreligger av
dokumenter fra denne tiden, kan det slås fast at det alene var De forente
Nasjoner som arbeidet for å virkeliggjøre republikken Kongos liv som fri nasjon,
og den som først og fremst har æren for dette er Dag Hammarskjöld. Gang på
gang kjempet han for sin linje i Sikkerhetsrådet og i Generalforsamlingens møter
205 og fikk tilslutning. Hele tiden gikk han inn for at all hjelp som Kongo måtte ha -
sivil som militær - skulle gå gjennom FN. Ingen særinteresser fra noen
maktblokk skulle få anledning til å spille inn. Er det da så underlig at han ble
utsatt for angrep? Til sine tider fra Vest, men mest og sterkest fra Sovjet hvis
angrep ytret seg som et angrep på selve FN's idé som en egen maktfaktor. I det
210 verdige og rolige svar Dag Hammarskjöld ga Sovjets leder sa han at han sto og
ville bli stående så lenge det var nødvendig for å forsvare og styrke FN's
myndighet, og han tilføyde: Det er ikke Sovjet eller noen av stormaktene som
trenger FN's vern og verje. Det er alle de andre.

215 Men han skulle ikke få leve lenge nok til å føre sin linje frem.

Alle vet vi at han omkom da han var på vei for å søke å få slutt på den krig i
Kongo mellom Katanga og FN's styrker, som var oppstått under forsøket på å
gjennomføre FN's resolusjon av 21. februar 1961. I denne resolusjon er det
220 pålagt FN's militære styrker øyeblikkelig å ta alle skritt for å hindre borgerkrig i

Kongo, og som en siste utvei å anvende makt. Det ble videre pålagt FN å sørge for at alle belgiske og andre fremmede militære og politiske og andre rådgivere, som ikke var under FN's kommando, øyeblikkelig ble trukket ut.

225

Hammar skjöld reiste til Kongo den 12. september etter invitasjon av Kongos regjering for å diskutere omfanget og detaljene i FN's hjelpeprogram for Kongo. Da Dag Hammar skjöld reiste fra New York, visste han nok at stillingen i Katanga var vanskelig, men det var først gjennom Dr. Linnérs rapport av 14. september at han fikk rede på at Katangas og FN's styrker kjempet mot hverandre.

230

Forsøkene på å få sluttet en våpenstillstand i de første dagene førte ikke frem, og da bestemte Dag Hammar skjöld seg til selv å møte presidenten for Katanga Tshombe - for, som han sier i sitt budskap til ham: at vi kan finne frem til å ordne den nuværende konflikten i fred og på denne måten åpne veien til å løse Katangaproblemet innenfor den kongolesiske stats ramme.

235

Det ble ikke noe møte fordi Dag Hammar skjöld's fly falt ned den 18. september da han var på vei til møtet med Tshombe. Han selv og alle ombord omkom.

240

Da - og først da - stilnet kritikken mot Hammar skjöld og FN's Kongo-politikk, men i dagene fra 13.-18. september ble operasjonene i Katanga kritisert sterkt, denne gangen fra vestlig hold, sterkest i enkelte engelske konservative aviser.

245

Kritikk og voldsomme, ubeherskede angrep var Dag Hammar skjöld utsatt for, men han selv gikk den vei han hadde valgt fra første stund: den vei som skulle føre til at FN utviklet seg til å bli en effektiv og byggende internasjonal organisasjon, som kunne gjøre levende de prinsipper og hensikter som FN's grunnlov gir uttrykk for, administrert av et sterkt sekretariat av tjenestemenn som både følte og handlet internasjonalt. Det mål han alltid arbeidet for å nå, var at man en gang skulle komme dit at FN's grunnlov ble den som alle land rettet seg etter.

250

Dette mål kan synes oss fjernt i dag - og er det nok også, det vet vi. Dette var Dag Hammar skjöld fullt merksam på. I en tale i Chicago i 1960 sier han:

255

«Det er å arbeide på grensen av det ukjente når man arbeider med et samfunn hvis utvikling en bare kan se konturene av. Mye av det som blir gjort i dag vil en

dag vise seg å være til liten nytte. Men selv om det er så, kan ikke dette tjene som unnskyldning for at vi unnlater å handle i samsvar med vår oppfatning. Vi må erkjenne vår begrensning, men vi må gå fremover og tro på det endelige resultat som den skapende utvikling vil fore til. Det er vårt privilegium å få lov til å ta del i dette arbeid.»

Drivkraften hos ham var hans tro på at godviljen mellom mennesker og nasjoner en gang kunne skape en tilstand i verden hvor fred hersket.

Det Norske Stortings Nobelkomité har i dag gitt fredsprisen for 1961 post mortem til ham som en takk for alt han gjorde, for det han nådde, for det han kjempet for: å skape fred og godvilje mellom nasjoner og mennesker.

La oss ære Dag Hammarskjölds minne ved å reise oss.

Kilde

Les Prix Nobel 1960-61, s. 70-76.

Emner

FN, Hyllest, Nobelpris, Nobels fredspris, Nobeltale

URI

<https://www.virksommeord.no/tale/a-skape-fred-og-godvilje-mellom-nasjoner-og-mennesker>